

EL REIAL PATRIMONI

Sota aquesta denominació es defineix el conjunt de béns, rendes i altres drets que la Monarquia va tenir en el regne de Mallorca, des de la seva conquesta en el segle XIII. Efectivament, un dels primers documents coneguts és el *Llibre del Repartiment*, manuscrit que reflecteix el repartiment que va fer Jaume I entre la seva gent dels territoris que li van correspondre en virtut de la transacció entre ell i els magnats participants en la conquesta. Aquests últims van realitzar també repartiments entre els seus seguidors, si bé el seu abast és menys conegut, excepte en el cas de Nunó Sanç, comte del Rosselló.¹ Però aquest primitiu mapa es va anar modificant per una sèrie de conjuntures al llarg del segle XIII i primer quart del XIV, de manera que es va produir un moviment de reintegració de feus a la Monarquia, que va passar a dominar directament gran part del territori del regne de Mallorca.

Per gestionar aquest patrimoni es van conèixer, entre els segles XIII i XIX, diverses institucions. La més antiga va ser el Batle, les atribucions del qual, en aquest sentit, ja s'han indicat. Jaume II de Mallorca, en l'àmbit de la seva política reformista durant la segona etapa del seu regnat (1298-1311), va introduir la Procuració Reial com a institució responsable de l'administració del seu patrimoni i va nomenar dos procuradors, notaris de professió, per substituir el batle. Amb la reincorporació a la Corona d'Aragó, el nombre de procuradors es va reduir a un i la Procuració Reial de Mallorca va adquirir la forma definitiva i va iniciar el procés de consolidació que culminà a mitjan segle XV i que la convertí en la institució més important després de la Governació, si es té en compte que, a més de les funcions pròpies, el procurador reial assumia les funcions del lloctinent general en la seva absència —si aquest no havia designat substitut— quan es tractaven assumptes de govern o de defensa. Aquesta importància va fer que el càrrec de procurador reial tingués un significatiu contingut polític i es va convertir en patrimoni d'algunes famílies illenques, com és el cas dels Burguès des del final del segle XV.

La Procuració Reial de Mallorca va centralitzar les finances reials de les Illes Balears, ja que, encara que Menorca va comptar durant algun temps amb una institució pròpia, Joan II la va suprimir i va deixar únicament un lloctinent de procurador reial. Respecte als comptes de cada exercici anual, el procurador reial havia d'enviar-los al mestre racional per a la seva fiscalització —trobem duplicats dels llibres a la secció corresponent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó— i, després, el rei emetia un document d'aprovació.

¹ Vegeu sobre això, Antoni Mut Calafell i Guillem Rosselló Bordoy: *La remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, Govern Balear, 1993.

Les reformes promogudes per Felip V també van arribar al Reial Patrimoni. El Decret de Nova Planta de 1715 ja preveia la figura de l'intendent com a responsable de tots els assumptes de la Hisenda, i aquesta disposició es va complementar amb altres, com les de 24 de juliol i 5 de novembre de 1717, on es precisa que “*el Superintendente de Mallorca deberá conocer privativamente de todas las causas en que tiene interés la Real Hacienda, como los diezmos reales de frutos, tascas, derechos, laudemios y amortizaciones, así en lo respectivo a la cobranza, como por el título y derecho de propiedad, con todas sus incidencias, anexidades y conexidades; y por consiguiente, se deberá abstener la Audiencia de su conocimiento*”.² En definitiva, va quedar al capdavant del Reial Patrimoni un intendent de l'Exèrcit i regne de Mallorca.

Posteriorment, en el segle XIX, el règim instaurat per Ferran VII en tornar del seu exili a França va establir una divisió entre els serveis directament vinculats al rei i a la seva família i els de la Hisenda Pública de l'Estat o Reial Hisenda; va introduir noves modificacions en els sistemes administratius patrimonials i, per Reial Ordre de 7 de juny de 1815, va crear a Mallorca una Administració i Comptadoria Principal, denominada inicialment del Reial Patrimoni de Mallorca i, poc després, del Reial Patrimoni de les Illes Balears, al capdavant de la qual es va posar un administrador o batle general, en substitució de l'anterior intendent, més dues administracions subalternes a Menorca i Eivissa.³

Finalment, en virtut de la Llei general de desamortització del Reial Patrimoni, de 12 de maig de 1865, els béns de la Corona a les Balears van quedar reduïts al palau de l'Almudaina i al castell i la muntanya de Bellver.

L'Arxiu del Reial Patrimoni va néixer pràcticament amb la instauració a Mallorca d'un organisme encarregat de l'administració d'aquells béns després de la conquesta, i cronològicament abasta fins al segle XIX. Una part important dels béns corresponents a aquesta última centúria van ser remesos el 1878 a Madrid i es troben en l'actualitat a l'Arxiu General del Palau Reial. Els fons van estar ubicats al palau de l'Almudaina fins a 1955, any en el qual van ser dipositats pel Patrimoni Nacional a l'Arxiu del Regne de Mallorca. La documentació és nombrosa però, com succeeix amb altres fons, no ha estat estudiada amb profunditat i malgrat el coneixement que es té de moltes sèries, el grau de descripció d'aquest

² "Novísima Recopilación de las Leyes de España", llibre V, títol X, llei III, article 1. Edició facsímil del *Boletín Oficial del Estado*, Madrid, 1975, volum II, pàg. 415.

³ Vegeu Antonio Mut Calafell: *Inventario de la documentación del Real Patrimonio Balear. Siglo XIX. Archivo del Palacio Real de Madrid*, Madrid, Subdirección General de Archivos, 1980. Són d'interès per al coneixement de l'Arxiu del Reial Patrimoni els treballs de J. De G[uemes] i W[illamé]: "El Archivo del Patrimonio que fue de la Corona en las Baleares" a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, 14 (1873) pàg. 209-213; Enrique Fajarnés Tur: "Organización del Archivo de Protocolos de Mallorca (siglos XVII al XIX)" a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, XX, núm. 539-540 (1925) pàg. 333-336 i núm. 541-542 (1925) pàg. 370; i Gabriel Llabrés Quintana: "El Archivo del Real Patrimonio de Mallorca" a *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, Palma de Mallorca, VIII, núm. 237 (1899) pàg. 196-203.

Arxiu és encara insuficient. Les sèries reflecteixen les funcions que va tenir la institució: les d'un organisme proper al poder reial, amb la responsabilitat d'administrar el seu patrimoni i amb atribucions judicials en assumptes que li concernien.

Les funcions de govern i gerència de la institució queden reflectides en sèries com les actes de la Junta Patrimonial sobre les reunions i decisions preses per aquesta; les *Lletres del Procurador Reial o del Reial Patrimoni*, que registren les cartes expedides; la important sèrie de *Lletres reials*, també denominada en alguna època *Privilegis i Lletres reials*, conté les còpies dels documents emesos pel rei.

Les competències administratives són les que han produït una documentació més abundant i variada. L'àrea estrictament comptable es reflecteix en les sèries del *Llibre del compte*, resum d'ingressos i despeses d'un exercici, i en els de *Dades*, o llibres de pagaments, i *Rebudes*, per als ingressos. Aquests registres recollien pràcticament la totalitat dels conceptes i resumien el contingut d'altres sèries de caràcter més específic: les *Àpoques* o registres de rebuts per quantitats percebudes; els registres d'*Aiguardent* o càrrecs i descàrrecs a fabricants d'aiguardent; les *Denunciacions de bestiar*, declaracions de les diverses classes de bestiar amb la finalitat de cobrar els delmes pertinents; els registres de *Fortificació*, que contenen les despeses destinades al manteniment de les defenses del regne; els llibres de *Lluïsmes i amortitzacions*, que recullen les declaracions d'operacions realitzades sobre béns del Reial Patrimoni que suposessin el pagament de lluïsmes o la seva amortització; els volums d'*Obres*, on s'estableixen les despeses en l'execució d'obres d'interès per al regne; el *Redreç d'artilleria*, amb els comptes de les quantitats que s'havien de percebre del pagador de la fortificació, i la seva justificació, amb destinació a la reestructuració o recomposició de l'artilleria reial; *Retiments* que són llibres de càrrec i data o rendició de comptes de totes les rendes, drets i operacions patrimonials; els *Vessatges*, registres de les inspeccions oculars dutes a terme sobre béns del Reial Patrimoni amb la finalitat de valorar-los a l'efecte de pagaments de lluïsmes, dirimir actituds oposades sobre aquests, etc.; *Vendes de delmes i altres drets*; *Vinyes* o declaracions de plantacions de noves vinyes a fi de beneficiar-se de l'exempció de delmes durant cert temps, etc.

Les competències quant a l'administració i el control dels béns del Reial Patrimoni van adquirir una especial rellevància a través de tres escrivanies: l'Escrivania de Cartes Reials; l'Escrivania de la Reial Capbrevació i l'Escrivania d'Amortització i Segell. Encara que integrades en l'organigrama del Reial Patrimoni, els fons d'aquests organismes van ingressar a l'Arxiu el 1961, al costat dels del Districte Notarial de Palma, on havien arribat el 1874.

La documentació de l'Escrivania de Cartes Reials abasta entre els segles XIII i XIX. Es tractava d'una oficina destinada a controlar —autoritzar,

registrar, expedir els títols corresponents, etc.— totes les operacions que suposessin canvis de situació en els béns i drets afectes al Reial Patrimoni. Consegüentment, la major part d'aquests llibres són registres on figuren les alteracions que s'han anat produint sobre aquests béns i drets, com vendes, donacions, establiments, permutes, etc., de qualsevol classe d'immobles, censos i rendes, que són els actes més freqüentment documentats, fins al punt d'ocupar un tant per cent molt elevat dels folis dels esmentats llibres. Per portar a terme aquestes transaccions es requeria l'autorització primer del batle i després del procurador reial. Destaca la sèrie *Civitaris et partis foraneae*, mentre que altres llibres recullen un tipus molt concret de documents, per exemple, subhastes, fatigues, comandes, dèbits, etc., que formen sèries individualitzades.

Juntament amb la documentació d'aquesta Escrivania es troba la d'unes altres dues dependències patrimonials: l'Escrivania de la Reial Capbreuació i la de la Reial Amortització i Segell, que acomplien funcions complementàries d'aquella. La primera realitzava periòdicament capbreuacions de tots els béns reials i l'altra, operacions encaminades a controlar els béns patrimonials que havien anat a parar a mans mortes sense la deguda autorització, a fi de fer-los abonar els drets fiscals corresponents. Els llibres de *Cabrevacions* generalment van referits als diversos pobles existents a l'illa de Mallorca i, quant a la capital, poden aparèixer dividits en parròquies. Alguns es refereixen concretament a territoris dels magnats, del bisbe de Mallorca, etc.

Les funcions judicials dels gestors del Reial Patrimoni es testimonien en les sèries de *Comuns*, llibres d'administració de justícia; *Provisions*, conjunt de llibres similar als de la Batlia i la Reial Audiència, igual que succeeix amb les *Sentències* del Tribunal Patrimonial i les *Vendes de penyores*, on figuren les subhastes d'objectes dipositats en penyora a efectes judicials i la seva distribució.

Existeix també nombrosa documentació relacionada amb l'Exèrcit, que va passar a tenir aquarteraments permanents a les Balears a partir de les reformes borbòniques del segle XVIII.

- ☞ Dates extremes: segles XIII-XIX.
- ☞ Unitats d'instal·lació: 4.207.
- ☞ Instruments de descripció: inventari topogràfic dels fons de l'Arxiu del Reial Patrimoni; inventari de la documentació de l'Escrivania de Cartes Reials, Escrivania de la Reial Capbreuació i Escrivania de la Reial Amortització i Segell.